

Yeni Bir Disiplin: İnsani Diplomasi ve Prensipleri

1990 öncesinde insan hakları ihlalleri daha çok devletlerin iç işleri olarak görülmekteydi; o nedenle devlet içerisinde oluşan insan hakları ihlalleri dışarıdan müdahaleyi gerektirecek konular değildi. Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın bitmesi sonrasında insan hakları ihlalleri devletlerin iç işi olmaktan çıkıp, uluslararası hukukun gündemine oturmuştur. Bu bağlamda farklı bir sıkıntı ortaya çıkmıştır. Bir devletin egemenliği sınırlarında olan veya işlenen insan hakları ihlallerine yönelik insani müdahale kavramı ile birlikte, askerî yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır. Sistemde baskın olan aktörlerin "askerî yaptırımlar" ile *insani müdahale* adı altında başarısız devletlerin (*failed states*)^[1] iç işlerine karışması, insani durumun iyileştirilmesinden ziyade o devletin egemenlik haklarını ihlal eder boyuta ulaşmış ve bu durum uluslararası toplumda giderek artan bir tepkiye yol açmıştır.

Askerî müdahale ve insani müdahale birbirinden ayrı kavramlar olmakla birlikte, özü itibarıyla *insani müdahale*, akabinde *askerî müdahale*yi getirmektedir. 1999'da Kosova'ya yönelik operasyonlar Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın uygulanan fakat kınanmayan insani müdahalelerdir. Kavramın bu şekilde kullanılması, Soğuk Savaş sonrasında insani müdahalenin yeniden tartışılmasına neden olmuştur. Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan ve 1994 Ruanda soykırımı ile devam eden süreçte BM'nin harekete geçmekte yetersiz kalması ve Güvenlik Konseyi'ndeki ülkelerin sorumluluk almak istememeleri, *insani müdahale* kavramını tartışmaya açmıştır. Bu olaylar minvalinde adına ister askerî ister insani müdahale densen, bu süreçlerin devletlerin egemenlik haklarına müdahale ederek çatışmayı durdurmayıp daha da körüklediği görülmüştür.^[2] İnsani diplomasi, bu tür müdahalelere alternatif teşkil etmemekle birlikte müzakereler yolu ile sorunların çözüme kavuşturulabileceği ve aynı zamanda yine müzakere süreçleri devam ederken etkilenen insanların yaralarını sarmaya yönelik girişimlerde bulunmayı öngörmektedir.^[3]

Klasik anlamda diplomasi, alanında eğitim almış uzman kişilerin devletle ilgili işlevleri yöneten, savaş ve barış konularının geniş ilgi alanına ait özel ve resmî bir faaliyettir. İnsani diplomasi ise, her durumda temel insani prensipleri gözeterek kanaat önderlerini ve karar alıcı mekanizmaları zarar görmüş insanların yararına harekete geçirmektir.^[4] IFRC'ye göre insani diplomasi; her durumda temel insani prensipleri gözeterek kanaat önderlerini ve karar alıcı mekanizmaları zarar görmüş insanların yararına harekete geçirmektir. Bu tanımda "her durum" ifadesinden kastedilen insani diplomasi faaliyetlerinde bulunan kişi ve kurumların olası bir krizi önleme ve krizle mücadele durumlarında aktif olarak yer almasıdır. Müzakere süreci kurumlar yahut kişiler aracılığıyla halkları da ihtiva etmektedir.^[5] İnsani diplomasi hakkında yazılmış ilk kitap 2007'de yayımlanan ve editörlüğünü Larry Minear ve Hazel Smith'in yaptığı *Humanitarian Diplomacy: Practitioners and Their Craft* adlı çalışmadır. Larry Minear ve Hazel Smith insani diplomasiyi şu şekilde tanımlamaktadır:

"İnsani diplomasi kavramı temel olarak insani organizasyonlar tarafından yürütülen faaliyetleri kapsamaktadır. Burada önemli olan husus, bu organizasyonların faaliyetlerini bir bütünlük içerisinde yürütebilmeleri için askerî ve siyasi otoritelerden bağımsız bir alan elde etmek zorunda olmalarıdır. Bu tür aktiviteler insani organizasyonların konuk ülkedeki varlığını tesis etme, yardım ve koruma gibi ihtiyaçlara muhtaç olan sivil halka müzakere yolu ile ulaşma ve yardım programlarını yönetmeyi kapsamaktadır. Bununla birlikte uluslararası hukuk ve normlara saygı göstermek, yerel halkı ve merkezleri desteklemek ve insani amaçları desteklemek için farklı seviyelerde faaliyetlerde bulunan kurumların sözcülüğünü yapmayı da kendilerine amaç edinmişlerdir."^[6]

IFRC'nin yayınladığı İnsani Diplomasi Politikası Raporu'na^[7] göre insani diplomasi aktörleri karar alıcı organlar ve kanaat önderleridir. Karar alıcı organlar; uluslararası, ulusal ve yerel mekanizmalardır. Uluslararası düzeyde faaliyet gösteren organlar başta BM olmak üzere Avrupa Birliği (AB), Kızılay, Kızılhaç ve Oxfam gibi birtakım büyük insani yardım kuruluşlarıdır. Ulusal olarak devlet mekanizmaları ve özerk kurumlar ile iş birliği içinde faaliyet yürüten kurumlar bu yapı içerisinde yer almaktadır. Sivil toplum kuruluşları (STK) ve kanaat önderleri ise yerel mekanizmalar arasında yer almaktadır.

İnsani çıkarlar ile yürütülen diplomasi klasik diplomasiden en önemli farkı, bir rejim ya da devlet otoritesinin askerî yahut siyasi tahakkümü altına girmeden yürütülmesidir.^[8] İnsani diplomasi ile klasik diplomasi en büyük ortak paydası, görünürde, uluslararası insancıl hukuk, insan hakları ve mülteci hakları hukuku üzerinde hemfikir olarak bu teamüllere uygun hareket etmeleridir.

Bu bağlamda son yıllarda insan hakları ve insancıl hukuka ilişkin kayda değer şekilde zorlayıcı norm ve kurallar oluşturulmuştur. Birçok devlet, insancıl hukuk ve insan hakları sözleşmelerini imzalayarak bunları kabul etmiş, aynı zamanda BM tarafından geliştirilen anlaşmalara da taraf olmuştur. Fakat insani alanda var olan bu yapı genel anlamda diğer uluslararası sistemler üzerinde zorlayıcı hükümlere sahip değildir. Uyulmadığında zorlayıcı bir gücün olmaması bu anlaşmaların devletler nezdinde kolayca ihlal edilmesine kapı aralamaktadır. Uluslararası sistemde egemen güç olan devletlere yaptırım uygulanmadığı için uluslararası insancıl hukuk, insan hakları ve mülteci hukuku, uygulama anlamında ihlal edilmektedir.

İnsani alanda yaşanan krizler neticesinde devletlerin insancıl hukuku ya da insan hakları hukukunu gerektiği gibi uygulamadığı/uygulayamadığı, yaşanan birçok insani ve siyasi krizden deneyimlenmiştir. Buradan şu sonuca varmaktayız ki, uluslararası insancıl hukuk normlarını küçümseyerek ihlal eden kişilere ya da kurumlara karşı cezalandırma oldukça azdır ve yürürlüğe konulmamaktadır.

Uygulama ve Aktörler

İnsani diplomasi faaliyetleri yürüten kişilerinin sahada ve masada yürüttükleri müzakereleri ve bu süreci klasik diplomasi içerisinde tanımlamak pek uygun değildir. Klasik diplomasi ülkeler arasında daha çok politik, askerî ve ticari ilişkileri kapsarken insani diplomasi uluslararası insancıl hukuk bağlamında insani merkeze almaktadır ve insancıl hukuku öncelemektedir. İnsancıl prensipler (*humanitarian principles*) çatışmadan hasar görmüş insanların din, ırk, kimlik ve milliyet ayırt etmeden tarafsızlık (*impartiality*), çatışmada herhangi bir aktörün karşısında ve yanında yer almadan tarafsızlık (*neutrality*) ve hiçbir devlete ya da herhangi bir siyasi aktöre bağlı olmadan bağımsızlık (*independence*) gibi temel unsurlar üzerine inşa edilmiştir.^[9] İnsani yardım örgütleri silahlı çatışma bölgelerinde görevlerini yerine getirirken bu prensiple faaliyetlerini gerçekleştirirler.

Günümüzde doğal afetler, silahlı çatışmalar ve diğer çatışma durumlarını da kapsayan insani krizlerden etkilenen nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik her yıl 20 milyon doların üzerinde bir harcama yapılmaktadır bu insanların ihtiyaçlarını karşılamak için 250.000 insani yardım çalışanı doğal afet ya da silahlı çatışma bölgelerindeki zarar gören sivil hakla yönelik yardım çalışmalarında bulunmaktadır.^[10]

Silahlı çatışmalardan etkilenen sivillere yönelik yardım ve koruma faaliyetleri bir asırdır bu konuda etkin olarak çalışan ve aynı zamanda insani yardımı politik çıkarılardan ayrı tutanların oluşturduğu ve teamül haline gelmiş insani ilkelerin tahakkümü altında yapılmaktadır. Bir yüzyıldır insani operasyonlar çerçevesinde yürütülen insani diplomasinin temelinde bağımsızlık, tarafsızlık ve insaniyet ilkeleri yer almıştır.

İnsani diplomasi, insani yardım, insani destek, insan hakları ve insancıl hukuku içinde barındıran bir disiplindir. İnsani yardım ve insani destek birbirine çok benzemesine rağmen farklı kavram ve durumlardır. İnsani yardım, çatışma ya da afet zamanlarında ivedi temel ihtiyaçları karşılamaya yönelikken insani destek; eğitimden sağlığa, altyapıdan tarıma kadar ülkenin doğal kaynakları ölçüsünde ihtiyaç duyduğu alanlarda o ülkeyi desteklemektir. İnsani diplomasi; insani yardım ve insani desteği tamamlayan çatı faaliyettir denebilir. İnsani diplomasi faaliyeti başlatacak kurum ve kişiler öncelikle bölgesel ve uluslararası düzeyde toplantılar düzenleyerek yardıma muhtaç ülke hakkında uluslararası camia tarafından farkındalık uyandırarak sahip oldukları araçlarla çatışma bölgesinde yaşanan insani krizi dünyaya duyurmaya çalışarak kalıcı barışı sağlama yönünde ilk adımı atarlar.

[1] *Failed states*: Genel kabul gören bir tanımı olmamakla birlikte, *Fund for Peace* (Barış Vakfı) başarısız devletleri (failed states) şöyle tanımlar: Bir devletin, devlet kurumlarında kontrol, idare ve eylem yeteneklerini kaybederek meşruluğunu yitirmesi ve halkına karşı temel hizmetleri yerine getirememesi halidir.

[2] Merve Aksoy, “İnsani Müdahale’den ‘Koruma Sorumluluğu’na”, http://insamer.com/tr/insani-mudahaleden-koruma-sorumluluguna_224.html

[3] Halil İbrahim Alegöz, *Uluslararası İlişkilerde İnsani Diplomasinin Rolü: Türkiye-Somali Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Fatüh Sultan Mehmet Üniversitesi, İstanbul 2013, s. 1.

[4] International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, “Humanitarian Diplomacy Policy,” ayrıntılı bilgi için bk. http://www.irc.org/Global/Governance/Policies/Humanitarian_Diplomacy_Policy.pdf (11 Ocak 2017).

[5] International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, “Humanitarian Diplomacy Policy,”.

[6] L. Minear & Hazel Smith (Ed.), “Introduction,” in *Humanitarian Diplomacy: Practitioner and Their*

Craft, (United Nations Press, 2007).

[7] International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, “Humanitarian Diplomacy Policy,”

[8] Minear & Smith, “Introduction,” s. 9.

[9] Minear & Smith, “Introduction,” s. 15.

[10] Humanitarian Diplomacy and principled humanitarian action, <https://www.icrc.org/en/international-review/article/humanitarian-diplomacy-and-principled-humanitarian-action>